

Inženieris Mārtiņš Bīmanis (1864–1946): biogrāfijas līkloči un nezināmas lappuses

Alīda Zigmunde¹, Jana Klebā², ¹Rīgas Tehniskā universitāte, ²Latvijas Universitāte

Kopsavilkums. Inženiera Mārtiņa Bīmaņa (1864–1946) darbība un mūža veikums ir ticis jau vairākkārt izvērtēts un, sagaidot viņa dzimšanas 150. gadskārtu, Latvijas Universitātes Bibliotēkas darbinieki sagatavoja grāmatu „Profesors Mārtiņš Bīmanis”. Sagaidot M. Bīmaņa jubileju, tika atklāti vairāki jauni fakti, kas līdz šim plašākam lasītāju lokam nebija zināmi – par inženiera sabiedrisko darbību, dalību ūdensapgādes kongresos, kā arī viņa ģimeni.

Atslēgas vārdi: Mārtiņš Bīmanis, RPI absolvents, LU profesors.

Latviešu inženiera Mārtiņa Bīmaņa (1864–1946) darbība un mūža veikums ir ticis jau vairākkārt izvērtēts gan dažādās publikācijās un grāmatās, gan konferencēs. Ar Mārtiņu Bīmani – vienu no izcilākajiem absolventiem – lepojas Rīgas Tehniskā universitāte (RTU), kas ir pirmās politehniskās augstskolas Krievijā un pirmās augstskolas tagadējā Latvijā, 1862. gadā dibinātā Rīgas Politehnikuma (no 1896. gada – Rīgas Politehniskā institūta) tradīciju un darbības turpinātāja. Svinot 2012. gadā RTU 150 gadu jubileju, Mārtiņa Bīmaņa veikums atkal tika godā celts [1]. Pazīstamo inženieri nav aizmirsusi Latvijas Universitāte, kur viņš strādāja par profesoru. Sagaidot inženiera, zinātnieka un pedagoga 150. jubileju, Latvijas Universitātes bibliotēka sadarībā ar RTU profesoru Andri Krēsliņu, emeritēto docentu Jāni Klētnieku un Rīgas Juridiskās augstskolas profesoru Māri Baltiņu par zinātnieku sagatavoja apjomīgu izdevumu „Profesors Dr. ing. h. c. Mārtiņš Bīmanis: dzīve un darbs” ar visaptverošu bibliogrāfiju un pārskatu par viņa darbību Maskavā, Latvijas Universitātē un Pasaules Enerģijas Padomē [2]. Grāmata izdota LU Bibliotēkas veidotajā sērijā „Latvijas Universitātes rektori” un veltīta augstskolas 95 gadu jubilejai. Šajā rakstā autore izklāstīs galvenokārt mazāk zināmas inženiera Bīmaņa darbības lappuses, kas tapušas zināmas, pateicoties jauniegūtiem dokumentiem pēc minētās grāmatas publicēšanas.

I. LATVIEŠU INŽENIERIS MASKAVĀ (1893–1920)

19. gadsimta straujais inženierzinātņu uzplaukums, pilsētu celtniecība un labiekārtošana jaunajiem augstskolu absolventiem deva iespēju izmēģināt savus spēkus lielos projektos un realizēt daudzas jaunas tehnoloģiskas idejas. Pateicoties labai teorētiskajai sagatavotībai studiju gados Rīgas Politehnikumā un apmaiņai ar inženierzinātniskām idejām starptautiskā mērogā, gan Mārtiņam Bīmanim, gan citiem jaunajiem inženieriem bija lieliskas iespējas realizēt dažādus projektus pēc modernākajām tā laika tehnoloģijām. Liela daļa Rīgas Politehnikuma, vēlākā Rīgas Politehniskā institūta, absolventu atrada darbu tālu prom no dzimtenes.

Jaunais inženieris M. Bīmanis pēc augstskolas beigšanas 1891. gadā vispirms praktizējās Maskavas–Brestas dzelzceļa tehniskajā daļā, ieņemot distances palīga vietnieka amatu un strādājot par inženieri Daugavpils–Vitebskas dzelzceļā. 1892. gadā viņš tika iesaukts kara dienestā un šo pienākumu pildīja Rīgā, bet 1893. gada februārī inženieris Bīmanis ieradās Maskavā, lai sāktu inženiera karjeru [3]. Mārtiņa Bīmaņa darbs Maskavā bija saistīts ar kanalizācijas un ūdens attīrīšanas darbiem. Viņam bija jāizveido kanalizācijas projekts Maskavas centrālajai daļai jeb vecpilsētai. Kopā ar citiem inženieriem viņa vadībā tika izbūvēts galvenais kanalizācijas vads zem tagadējā Sarkanā laukuma [4]. 19. gs. beigās Krievijā aktuāla bija arī notekūdeņu attīrīšana, taču valstī šajā aspektā nebija darba pieredzes. Tā Mārtiņš Bīmanis kopā ar kolēģiem devās iepazīties ar citu valstu pieredzi šajā jautājumā. Starp citu, viņš devās komandējumā uz Vāciju, Franciju un Angliju kopā ar Maskavas lauksaimniecības institūta profesoru, vēlāk akadēmiķi, Vasiliju Viljamsu (1863–1939), kam komandējuma laikā bija krietni citādāks mērķis nekā Bīmanim – sastādīt pļavu lauksaimnieciskas izmantošanas plānu [7].

Maskavā M. Bīmanis samērā īsā laikā bija ieguvis kolēģu uzticību un parādījis sevi kā erudītu un zinošu inženieri, tāpēc 1897. gadā viņš tika iekļauts Maskavas pilsētas kanalizācijas notekūdeņu attīrīšanas speciālistu grupā un piedalījās tās darbā līdz 1904. gadam. Rezultātā tapa pirmā Maskavas pilsētas notekūdeņu attīrīšanas stacija Ļubļinskā, metro stacijas Ļubļinsko apkārtnē, kur tika izbūvēti pirmie bioloģiskie nosēdlauki. M. Bīmanim uzticēja arvien jaunus projektus un Maskavas pilsētas Kanalizācijas nodaļas vadību. Lielpilsētā Maskavā problēmu netrūka. Sekojot līdzī inženierzinātņu attīstībai, viņš meklēja risinājumu netīro ūdeņu attīrīšanai, kas nedrīkstēja nonākt Maskavas upē. Svarīgi bija dalīties pieredzē ar ārzemju speciālistiem. Anglijā šajā laikā sāka veikt notekūdeņu bioloģisko attīrīšanu, kas Krievijā tika ieviesta pēc inženiera Bīmaņa komandējuma pie ārvalstu kolēģiem. Darbs bija sarežģīts, jo daudzviet bija jāveido projekti cauruļu ielikšanai un dažādu iekārtu uzstādīšanai jau apbūvētās teritorijās. Ziemā bija jārēķinās ar krietnu aukstumu, tāpēc pirms vaļējo zemes filtru lietošanas, ko lietoja Anglijā, Maskavā tie tika izmēģināti nelielos apjomos un sevi attaisnoja. Arvien augošajā lielpilsētā tika veikta kanalizācijas tīklu paplašināšana. Faktiski Mārtiņš Bīmanis sāka Maskavas pilsētas kanalizācijas un ūdens attīrīšanas iekārtu modernu ierīkošanu un apsaimniekošanu. Tolaik tās bija Eiropā lielākās notekūdeņu attīrīšanas ietaises. Turklāt Bīmanis izveidoja speciālu staciju notekūdeņu bioloģiskās attīrīšanas jautājumā pētniecībai [5].

Latviešu inženierim Bīmanim Maskavā tika uzticēti dažādi amati – Ļubercu attīrīšanas kompleksa projekta vadība un ekspluatācija, līdzdarbība Maskavas pilsētas domes Tehniskajā padomē, Tīrības uzraudzības komisijā u. c. Inženiera pētījumi pilsētu notekūdeņu attīrīšanā ir publicēti un ar tiem tika iepazīstināti Viskrievijas ūdensvadu kongresu dalībnieki. Pirmā pasaules kara laikā bija jādomā par lazarešu un slimnīcu notekūdeņu novadīšanu un attīrīšanu, bet arī šo jauno uzdevumu M. Bīmanis sekmīgi atrisināja. Līdzās praktiskajiem darbiem Mārtiņš Bīmanis piedalījās dažādos inženieru saietos. Viens no lielākajiem inženieru pulcēšanās pasākumiem bija Viskrievijas ūdensvadu kongresi, kuros pulcējās vidēji ap 200–300 pastāvīgo (piedalījušies vismaz divas reizes) biedru no Krievijas, kā arī nedaudzi ārzemnieki. Kongresos ar ziņojumiem uzstājās labākie profesionāļi, un tos organizēja ik pēc diviem gadiem. Pirmais kongress notika 1893. gadā Maskavā. Pēc tam, sākot ar 10. kongresu 1911. gadā Varšavā nosaukumu mainīja – līdz 1922. gadam, kad Maskavā norisinājās 12. kongress, tos sauca par Viskrievijas ūdensvadu un sanitāri–tehniskajiem kongresiem. 11. Viskrievijas ūdensvadu un sanitāri–tehniskais kongress tika sarīkots no 1913. gada 5. līdz 12. maijam Rīgā. Kongresa sagatavošanas darbā daudz darīja sanitārās tehnikas un pilsētu labiekārtošanas speciālists, RPI profesors Arnolds Adams Jenšs (1866–1920) sadarbībā ar Viskrievijas ūdensapgādes un sanitārās tehnikas kongresu pastāvīgo biroju. Kongresu pastāvīgā biroja loceklis bija Mārtiņš Bīmanis un RPI Goda biedrs (1912) Nikolajs Žukovskis. Lai gan N. Žukovski parasti sauc par aeronautikas speciālistu, taču jau 19. gadsimta 80. gados viņš sāka risināt Maskavas pilsētas ūdensapgādes jautājumus un acīmredzot, risinot darba jautājumus, iepazīnās ar Mārtiņu Bīmani. N. Žukovskis rūpējās par lielās pilsētas apgādi ar ūdeni, bet M. Bīmanis – par to tīrību un notekūdeņu attīrīšanu, kā arī kanalizācijas tīkla paplašināšanu. Jāatgādina, ka Nikolajs Žukovskis nolasījis referātus un publicējis vairākus darbus, kas saistīti ar ūdensapgādi, piedalījies Krievijas ūdensvadu kongresos [5].

11. Viskrievijas ūdensvadu un sanitāri–tehnisko kongresu organizēja īslaicīga komisija, kuras darbu vadīja E. Jurgens no Rīgas pilsētas valdes. Komisijas darbā piedalījās RPI profesors A. A. Jenšs, absolventi – Rīgas pilsētas galvenais inženieris D. fon Rennenkamfs, Pilsētas gāzes fabrikas un ūdensvada tehniskais direktors F. Šulcs un inženieris A. Rone, kā arī komercdirektors V. Minuts, kas bija studējis augstskolā. Atklāšanā kongresa dalībniekus no Rīgas Politehniskā institūta un Krievijas tehniskās biedrības Rīgas nodaļas sveica profesors A. A. Jenšs, bet Rīgas Arhitektu biedrības vārdā sveicienus kongresam nodeva RPI profesors, M. Bīmaņa laika un studiju biedrs, arhitekts Oto Hofmanis. Kongresa darbā piedalījās 356 personas, ieskaitot goda viesus no Rīgas pilsētas valdes, Vidzemes guberņas utt. Rīgu pārstāvēja 73 personas. Kongresa laikā tika nolasīti 52 referāti, tostarp vairāki RPI mācībspēku un absolventu referāti. Profesors A. A. Jenšs referēja par Rīgas pilsētas ūdensapgādi, profesors K. Blahers par cīņu ar dūmiem, absolvents A. Budņikovs bija sagatavojis ziņojumu par tēmu „Ūdens cauruļu saēšana un to notīrīšana” [5]. Zināms, ka starp kongresa dalībniekiem bija arī profesors

K. B. Doss un Inženieru nodaļas absolventi M. Bīmanis un A. Tramdahs. Rīgas viesiem tika organizētas ekskursijas uz ūdensapgādes staciju „Šķirotava”, Pētera parku, Meža kapiem, kā arī viņi tika iepazīstināti ar kanalizāciju Rīgā.

Dzīvojot Maskavā, Mārtiņš Bīmanis uzturēja koleģiālas attiecības ar Rīgas Politehniskā institūta profesoru, Pēterburgas Civilo inženieru institūta absolventu Arnoldu Adamu Jenšu, kas bija realizējis vairākus kanalizācijas un ūdensapgādes projektus Krievijas lielpilsētās – Jaroslavļā, Kijevā, Orenburgā, Kazanā un citviet. 1909. gada 29.–31. decembrī profesora Jenša vadībā RPI studenti devās ekskursijā uz Maskavu, lai apskatītu dažas iekārtas, īpaši ūdensapgādē un kanalizācijā, kā arī pilsētu [8]. Turklāt gan Maskavā, gan citās Krievijas pilsētās dzīvoja un strādāja Rīgas Politehnikuma/Rīgas Politehniskā institūta absolventi, kas veica līdzīgus darbus kā Mārtiņš Bīmanis, un kolēģi satikās dažādos ar darbu saistītos un privātos pasākumos.

Inženieris M. Bīmanis allaž domāja par latviskumu un Latviju, kas kā valsts toreiz vēl nepastāvēja. Viņš bija viens no Maskavas latviešu biedrības dibinātājiem, tās ilggadējs priekšsēdētājs. Pirmā pasaules kara laikā palīdzēja noorganizēt Maskavā politiska, sabiedriska un literāriska laikraksta „Dzimtenes Atbals” izdošanu (1915–1918), kas iznāca divas reizes nedēļā. Jādomā, ka M. Bīmanis ar savu darbu bija apmierināts un bija gandarīts, ka tas tiek cienīts un novērtēts, tāpēc 1905. gadā nepieņēma savas Alma Mater, Rīgas Politehniskā institūta, aicinājumu kļūt par Sanitārās tehnikas katedras vadītāju pensionātā profesora Heinriha Malhera vietā. Mārtiņš Bīmanis palika Maskavā, kur tobrīd viņam bija labāki darba apstākļi un iespējas veikt zinātniskus pētījumus. Sanitārās tehnikas katedras vadītāja amatu pieņēma Arnolds Adams Jenšs, kas uz Rīgu pārnāca no Tomskas Tehnoloģiskā institūta. Ar rīdziniekiem Maskavā dzīvojošais Bīmanis satikās arī Viskrievijas higiēniskajā izstādē Pēterburgā 1913. gadā. Izstādē piedalījās arī Rīga, kurai bija atvēlēts speciāls paviljons. Mārtiņš Bīmanis izstādē saņēma augstāko apbalvojumu – goda diplomu [9]. Tā tika novērtēts latviešu inženiera paveiktais Maskavas pilsētas notekūdeņu attīrīšanas sistēmas izveidē un vadītājs. Maskavā inženieris Mārtiņš Bīmanis strādāja līdz 1920. gada 3. septembrim. Viņš atstāja dienestu, lai atgrieztos dzimtajā Latvijā.

Kolēģi no Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Ļubercu tīrīšanas lauku komiteja atzinīgi novērtēja viņa darbību Maskavā, pateicībā par darbu ūdeņu attīrīšanā uzdāvinot viņam kristāla vāzi ar sudraba balstu. Atzinīgus vārdus inženierim Bīmanim veltīja arī citas organizācijas un privātpersonas. Nav ziņu, vai inženieris pēc atgriešanās Latvijā kaut reizi braucis uz Krieviju pie dēla un, visticamāk, ka nē. Zināms vien, ka viņš bija starp tiem, kas mēģināja panākt RPI īpašumu atgriešanos Latvijā un bija pat devies uz Maskavu, taču brauciens gaidītos rezultātus nedeķa. Vēlāk gan visai nelielu, nenozīmīgu daļu bijušo RPI grāmatu un citu lietu izdevās atgriezt Latvijā.

1929. gada rudenī Maskavas komunālās saimniecības ūdeņu attīrīšanas trests „Vodokanalizacija” svinēja 25 gadu darbību un aicināja uz svinībām arī inženieri Bīmani, kurš tajās nepiedalījās, tāpēc klāt neesošo M. Bīmani ievēlēja sanāksmes

goda prezidijā. Par šo faktu viņam vēlāk tika piesūtīta maskaviešu vēstule [10]. Arī uz Valsts Komunālo zinātņu akadēmijas aicinājumu 1935. gada jūlijā svinēt profesora Sergeja Stroganova (1881–1949) 25 gadu zinātniskās darbības jubileju M. Bīmanis neatsaucās. Tiesa, viņa pienākumi Latvijā neaprobežojās tikai ar inženiera darbu vien un izbrīvēt laiku dažādu svinību apmeklēšanai viņam nebija viegli.

II. LATVIJAS UNIVERSITĀTES PROFESORS, DEKĀNS, REKTORS MĀRTIŅŠ BĪMANIS (1920–1944)

Jauns posms Mārtiņa Bīmaņa dzīvē sākās 1920. gada rudenī. 1919. gadā dibinātajā Latvijas Universitātē (līdz 1922. g. – Latvijas Augstskolā) trūka mācībspēku, tāpēc tika aicināti latviešu speciālisti no Krievijas atgriezties dzimtenē un iesaistīties jaundibinātās augstskolas darbā. Atgriezies Latvijā vēlējās daudzi, taču tas nebija tik vienkārši izdarāms. Daļa latviešu atgriezās apmaiņā pret komunistiem, vēl citiem bija jānokārto darba saistības, vai bija kāds cits traucēklis. Jaundibinātajā augstskolā līdzās humanitārajām zinātnēm bija pārstāvētas arī inženierzinātnes, jo RPI 1919. gadā tika slēgts un tā inženiertehnisko fakultāšu darbība faktiski turpinājās LU līdz pat 1958. gadam, kad atjaunoja RPI. Mārtiņš Bīmanis 1920. gada oktobrī sāka strādāt par profesoru Sanitārās tehnikas katedrā. Turklāt viņš tika aicināts darboties Latvijas Augstskolas Organizācijas padomē, Dekānu padomē, Saimniecības padomē u.c. Pāris gadus viņš pildīja arī saimniecības lietu prorektora amatu (1923–1925). Profesors trīs reizes tika ievēlēts par Inženierzinātņu fakultātes dekānu (1927–1928, 1930–1931, 1933–1934), bet 1931. gada jūlijā sāka pildīt LU rektora pienākumus [11]. Lai gan rektora amatā viņš bija tikai divus gadus – līdz 1933. gada 30. jūnijam, viņam izdevās paveikt diezgan daudz. Tas bija grūts laiks Latvijas Republikai, jo ekonomiskā krīze smagi skāra arī mācību iestādes, tomēr studentu skaits nesamazinājās un tika rasti līdzekļi studiju bāzes nostiprināšanai, arī ārzemju komandējumiem un citiem izdevumiem, kaut gan daudzas idejas nācās atlikt uz vēlāku laiku.

Pildot Inženierzinātņu fakultātes dekāna pienākumus un lasot lekcijas, profesors paspēja veikt vēl daudzus citus darbus un piedalīties dažādos pasākumos. Piemēram, Inženierzinātņu fakultātē 1927./28. mācību gadā darbojās 16 dažādas komisijas un tikai divi mācībspēki strādāja 9 komisijās – Mārtiņš Bīmanis un Arturs Tramdahs. Pārējie mācībspēki nebija iesaistīti tik daudzu komisiju darbā, taču varbūt viņiem nebija arī tik plašu un vispusīgu zināšanu. Profesors Bīmanis bija iesaistījies šādās komisijās: Preses novietojuma jautājuma noskaidrošanai, akadēmiskās biedrības jautājuma noskaidrošanai, mācības naudas atsvabināšanas komisijā, starpfakultāšu komisijā iespiesto darbu godalgošanai, komisijā prakses pārskata noteikumu pārstrādāšanai un papildināšanai, komisijā asistenta V. Skārda habilitācijas raksta „Gruntsūdeņu izcelšanās” caurskatīšanai, telpu komisijā, pārbaudīšanas komisijā par komisijas pārbaudījumu kārtības grozīšanu, starpfakultāšu komisijā Kultūras fonda pabalsta piespriešanai ārzemju komandējumiem. Turklāt profesoram bija uzticēta Sanitārtehnikas laboratorijas vadība. Laboratorija bija izveidota, lai demonstrētu dzeramo ūdeņu un notekūdeņu

tīrīšanas paņēmienus un metodes; ūdensvada un kanalizācijas piederumu pārbaudei (sakarā ar šo uzdevumu bija iekārtots ūdensvada un kanalizācijas piederumu muzejs); grunts īpašību pētīšanas darbiem [12].

Kopā ar kolēģiem M. Bīmanis izstrādāja ūdensvadu un kanalizācijas projektus vairākām Latvijas pilsētām, tostarp Rīgas apgādei ar ūdeni no Zaķumuižas, Ķemeru ūdensvada izbūvei un kanalizācijas ierīkošanai. Viņa projekti tika publicēti un ar tiem varēja iepazīties speciālisti un visi interesenti. Inženieris Bīmans veica Rīgas pilsētas ūdensvadu iestādes konsultanta pienākumus. Profesors arvien pilnveidoja savas zināšanas, piedaloties profesionāļu saietos, lasot literatūru un dažreiz arī ārzemju komandējumos. Piemēram, 1932. gada septembrī ar Rīgas pilsētas valdes atbalstu viņš kopā ar citiem inženieriem devās iepazīties ar pēckara gados izbūvētām 1929. gadā ekspluatācijai nodotām ūdens apgādes ierīcēm Kauņā [13]. Jaunu zināšanu iegūšana un iepazīšanās ar jaunāko tehniku un zinātnieku pētījumiem sekmēja M. Bīmaņa lekciju un praktisko nodarbību sagatavošanu, cēla studiju līmeni. Profesors atbalstīja prasību, ka topošajiem inženieriem jākarro pārbaudījums vienā no jaunajām valodām (angļu, franču vai vācu). Tas bija nepieciešams, lai studenti varētu sekot jaunākai tehniskai literatūrai [14]. Gan M. Bīmanis, gan viņa kolēģi kopā ar studentiem devās ekskursijās uz dažādām inženierbūvēm un apmeklēja ar nākamo profesiju saistītas ierīces. Turklāt Mārtiņš Bīmanis fakultātei ir dāvinājis studijām nepieciešamas lietas.

Pildot dekāna pienākumus, M. Bīmanis bija gandarīts, ka 1933./34. mācību gadā fakultāti absolvēja 31 inženieris. Tas LU pastāvēšanas laikā bija fakultātes absolventu maksimums, kas Bīmaņaprāt, „izskaidrojams varbūt ar to, ka patiešām inženierzinātņu studēšana kopā ar tehnisko projektu izstrādāšanu prasa daudz laika. Atskatoties uz gandrīz 15 nobeigtiem darbības gadiem skaitļi liecina, ka vidēji Inženierzinātņu fakultāti beiguši 15 līdz 16 semestros un tikai izņēmuma gadījumos 12 semestros” [14]. Tāpēc fakultāte 1934./35. mācību gadā pagarināja oficiālo programmā paredzēto studiju ilgumu līdz 6 gadiem jeb 12 semestriem, bet 1937./38. mācību gadā, izstrādājot kompaktāku studiju programmu – samazināja līdz 10 semestriem. Bet vēl lielāku absolventu skaitu līdz 1940. gadam fakultāte piedzīvoja tikai 1936./37. un 1938./39. mācību gados.

Latviešu zinātnieka, inženiera M. Bīmaņa daudzie raksti publicēti tā laika preses izdevumos “Latvijas Inženieru un Tehniķu Kongresa Biroja Žurnāls”, “Ekonomists”, “Jaunākās Ziņas”, “Latvis”, “Latvijas Vēstnesis”, “Pašvaldību Balss” un citos. Mācību grāmatu sastādīšanai viņš pievērsās pēc rektora un dekāna amatu atstāšanas. 30. gadu otrajā pusē ar viņa līdzdalību tika nodibināta LU Mācību grāmatu sērija, kurā ar 1. numuru 1938. gadā iznāca M. Bīmaņa darbs “Ūdens apgāde”. Izdevums vēlāk tika papildināts un izdots otrreiz 1943. gadā, bet Ūdensapgādes un sanitārbūvju katedras paredzētajam kursam ar minēto grāmatu bija par maz, tāpēc tika sagatavota paredzētajam studijām kursam arī otra grāmatas daļa ar nosaukumu “Notekūdeņu novietojuma un tīrīšana”. Tā tika izdota padomju varas laikā 1941. gadā. Grāmata “Pilsētu aptīrīšana” (1943) netika iespiesta, un tās

manuskriptu profesors paņēma līdzi dodoties bēgļu gaitās 1944. gadā. Vācijā darbs pie mācību līdzekļu sastādīšanas tika turpināts – rokrakstā uzrakstītie darbi “Notekūdeņu novietošana un tīrīšana” (1946) un “Pilsētu tīrturēšana un notekūdeņu tīrīšana” (1946) netika publicēti. Pēc gadu desmitiem tie nonāca Latvijā un tika nodoti RTU Vēstures muzejam [2]. Diemžēl bija pagājis pārāk ilgs laiks, lai minētie rokraksti būtu izmantojami kā mācību grāmatas. Tehnika un inženierdarbības metodes mainās, bet manuskriptiem neapšaubāmi ir liela kultūrvēsturiska nozīme.

Nevar nepieminēt rektora Mārtiņa Bīmaņa akadēmisko runu “Tehnika kā kultūras faktors” LU gada svētkos 1931. gada 28. septembrī. Rektors norādīja uz tehnisko un humanitāro zinātņu ciešo saistību, tehnisko zināšanu nozīmi cilvēces attīstībā, neaizmirstot pieminēt arī uz tehnikas negatīvajām sekām. Viņš izteica visai optimistisku domu, ka nākotnē līdz ar tehnikas attīstību jāizbeidzas arī kariem, taču pēc nepilniem 10 gadiem karš ienāca arī viņa dzimtajā Latvijā. Strādājot ar jaunatni, viņš domāja par tās nākotni un saviem uzdevumiem, norādot, ka “jaunatnes audzināšanā jārod iespēja iedziļināties mūslaiku kultūras prasībās, kas pa lielāka daļa saistītas ar tehnikas attīstību. Jaunatnē jāieaudzina tas gars, kas spēj attīstīt vadītāja lomu visos dzīves apstākļos. Nepietiek ar daudz zināšanu iegūšanu, jānonāk arī pie atziņas, kādi ir tie augstie mērķi, tie augstie ideāli, kas dzīvei dod apmierinātību un laimi. Jāiegaumē, ka dziņa pēc īslaicīgiem labumiem nevar sniegt īstu dzīves laimi” [15]. Savā runā viņš minēja ārzemju filosofus Maksī Šneideru un Osvaidu Špengleru, kas liecina, ka M. Bīmanis daudz lasīja un neaprobežojās ar tehniskām zināšanām vien.

Profesors Bīmanis devās komandējumos uz ārzemēm, apmeklēja kongresus, par kuriem stāstīs vēlāk. Taču īpaši jāatzīmē viņa piedalīšanās Cīrihes tehniskās augstskolas 75 gadu jubilejā 1930. gada novembrī. Kā vecākās paaudzes inženieris un Rīgas Politehnikuma absolvents profesors zināja, ka Cīrihes Tehniskā augstskola bija viena no tām nedaudzajām mācību iestādēm, kas kalpoja par pirmās Rīgas augstskolas paraugu. Svinību viesu vidū līdzās Mārtiņam Bīmanim bija Kauņas Vītauta Dižā Universitātes profesors un reizē viens no Rīgas “politehniķiem” – Mehānikas nodaļas 1907. gada absolvents Kazimirs Vasiliauskas. Pēc augstskolas jubilejas 10. novembrī tika svinēta Federālās Materiālu pārbaudes iestādes 50 gadu pastāvēšanas jubileju, kurā piedalījās un to sveica daudzi ārvalstu viesi, tostarp LU pārstāvis M. Bīmanis [16]. Federālās Materiālu pārbaudes iestādes direktors tolaik bija Mirko Rošs (M. Rošs), kas reizē pildīja arī profesora pienākumus Cīrihes tehniskajā augstskolā un bija labi pazīstams latviešu inženieriem. Mirko Rošs bija LU Goda doktors (1929) un vairākkārt, 1928., 1931., 1933. un 1937. gadā, lasījis lekcijas Inženierzinātņu fakultātē. 1932. gadā rektors Bīmanis pārstāvēja LU Tartu Universitātes 300 gadu jubilejā. Vairāki M. Bīmaņa kolēģi bija saņēmuši Tartu Universitātes diplomus, jo pirms LU nodibināšanas daudzi vidzemnieki un kurzemnieki izvēlējās studēt kaimiņu augstskolā. 1932. gadā 10 gadu jubileju svinēja vēl viena kaimiņu augstskola – Kauņas Universitāte. 1932. gadā rektors

devās uz Somiju, kur lasīja lekcijas Helsinku Tehniskajā augstskolā.

1934. gadā profesoram bija liela jubileja – 70 gadi un turpmāk viņš darbojās LU kā ārštata profesors ar samazinātu mācību slodzi. Vai viņam bija brīvākas dienas un mazāk darba, jāšaubās. Varbūt daļēji tas izskaidrojams arī ar to, ka profesors bija atrašanās un varēja sevi veltīt Latvijas Universitātei, Latvijai un tās tautai. Profesors Bīmanis nebija kluss malā sēdētājs, jebkurā amatā, dažādās sanāksmēs, tikšanās reizēs viņš lietišķi formulēja nākotnē veicamos uzdevumus, dalījās ar savu pieredzi un labestību. LU viņš veltīja vēl nākamos 10 gadus, sasniedzot 80 gadu jubileju. Pieredzējušais inženieris, zinātnieks un pedagogs varbūt nebūtu tik ilgi palicis profesora amatā, ja nebūtu 1940. gada un tam sekojošo gadu notikumu. Mainoties politiskajai situācijai, 1940./41. gadā par mācītājiem tika atstāti tikai padomju varai tīkami ļaudis. Mārtiņu Bīmani apstiprināja par profesoru, taču 1941. gada pavasarī LVU Kadru pārvalde pieprasīja no Maskavas izziņu par inženiera darbību Krievijā līdz 1920. gadam [11]. Bijušie kolēģi raksturoja M. Bīmani pozitīvi, tāpēc nekādas represijas pret cienjamo zinātnieku nesevoja. Darbu kā ārkārtas profesors M. Bīmanis turpināja arī Otrā pasaules kara laikā pārdēvētajā LU – Universitātē Rīgā līdz 1944. gada vasarai.

Par darbu Mārtiņš Bīmanis saņēma atalgojumu un tautas mīlestību, augstu novērtējumu no valsts, kas pateicībā par nesavtīgo darbu apbalvoja viņu ar Triju Zvaigžņu ordeņa III (1929) un II (1932) šķiru. Viņam tika piešķirts Aizsargu nopelni krusts, Latvijas Sarkanā Krusta Goda krusts, viņš ticis apbalvots arī ar Kultūras fonda prēmiju (1930). Profesoru M. Bīmani cienīja un godāja akadēmiskā saime – sagaidot LU piecu gadu jubileju 1924. gada septembrī, M. Bīmanim tika piešķirts universitātes goda doktora grāds – Dr. ing. h. c., bet gandrīz divdesmit gadus vēlāk, 1944. gada aprīlī, viņu ievēlēja par Universitātes Rīgā goda biedru. Profesora veikums bija zināms arī kaimiņvalstīs, un Tartu Universitāte M. Bīmanim 1932. gadā piešķīra Dr. oec. h. c. grādu.

Mazāk zināms par viņa veikumu Rīgas pilsētas labā. Viena no šādām iestādēm bija Galvaspilsētas Rīgas kanalizācijas jautājumu pētišanas komisija, kuru profesors vadīja 20. gs. 30. gados. Tā risināja daudzus Rīgai aktuālus jautājumus. Piemēram, 30. gadu nogalē Komisijas uzdevumi bija: noskaidrot notekūdeņu novietošanas iespējamību neauglīgo zemes platību apūdeņošanai; izstrādāt noteikumus gruntsgabalu pieslēgšanai kanalizācijas tīklam; izstrādāt Rīgas austrumu daļai galvenā kolektora projektu Sarkandaugavas virzienā (jo izteka pie elevatora bija pārslogota); izstrādāt kanalizācijas projektus Purvciema–Brīvības gatves rajonam, Čiekurkalna–Mežaparka rajonam un Pārdaugavai [17]. Līdzās inženierim Bīmanim komisijā darbojās LU mācītājs V. Skārds un R. Pāvels.

Interesanti ir Latvijas Nacionālās Celtniecības komitejas pilsētu izbūves komisijas, kurā darbojās arī M. Bīmanis, risinātie jautājumi. Komisija izstrādāja dažādus noteikumus, tostarp par minimālā gruntsgabala platību, sniedza atzinumus būvnoteikumu jautājumos – gan par gruntsgabala lielumu, gan ēku augstumu, ārsienu biežumu, minimālo griestu augstumu,

logu platību u. c. Šodien ir interesanti uzzināt, kā rīdzinieku mājokļus plānoja 30. gadu beigās, pirms vairāk kā 70 gadiem. Piemēram, noteikumi inteligentam darbiniekam paredzēja: 4–istabu dzīvojamo ēku (pilsētas nomales vai ciema gruntsgabals ap 1000 m²; bez sistemātiskas kanalizācijas un pilsētas ūdensvada, ar krāsns apkuri; dzīvojamās telpas ap 16–18 m². Telpu raksturojums šāds: dzīvojamā telpa, kas reizē ir ēdamistaba, divas guļamistabas (viena no tām bērnu, meitu istaba), ģimenes galvas kabinets (dēlu istaba), virtuve (kad neēd visi kopā), vannasistaba, tualete, kalpones istaba, neliels pagrabs zem ēkas, pieliekamā telpa produktiem labā saistībā ar virtuvi, saimniecības ēka malkai, dažiem dārzsaimniecības rīkiem un veļas mazgāšanai, vēlama veranda [18].

Mārtiņš Bīmanis darbojās arī Iekšlietu ministrijas Būvniecības departamenta Tehniskajā padomē, Rīgas pilsētas Ūdensvada paplašināšanas komisijā un Pasaules Enerģijas Padomē, kura darbojas joprojām. Sadarbību ar Pasaules Enerģijas Padomi uzsāka tieši M. Bīmanis 1924. gadā.

III. MĀRTIŅA BĪMAŅA DARBĪBA PASAULES ENERĢIJAS KONFERENCĒ UN LATVIJAS NACIONĀLĀ SPĒKA KOMITEJĀ

Mārtiņš Bīmanis kā toreizējais LU prorektors 1924. gada jūlijā devās uz Londonu, kur, piedaloties 40 valstu 1700 pārstāvjiem, tika nodibināta starptautiska organizācija „Pasaules spēka konference”. Tās uzdevums bija noskaidrot „dažādu spēka vai mehāniskās enerģijas avotu vai resursu daudzumu dažādās valstīs un viņu izmantošanu” [19]. Zinot, ka enerģijas krājumi pasaulē ir ierobežoti, sāka meklēt iespējas enerģijas taupīšanai un racionālai izmantošanai un prognozēt pasaules mērogā tās izmantošanu. Īpaša vērība tika pievērsta elektrības ražošanai un pielietošanai.

Vēl pirms Pasaules enerģijas konferences dažās valstīs tika nodibinātas nacionālās komitejas. Latvijā šādu komiteju nodibināja pēc konferences – 1924. gada 11. decembra Ministru kabineta sēdē tika pieņemts lēmums nodibināt Nacionālo spēka komiteju, kas tika izveidota 1925. gada janvārī. Par komitejas priekšnieku kļuva M. Bīmanis, un šo amatu viņš saglabāja līdz pat 1940. gadam. Šajā amatā viņu apstiprināja Ministru kabinets [2]. 1934. gadā organizāciju pārdēvēja par Pasaules enerģijas konferences Latvijas komiteju. Tās sastāvdaļa bija arī Elektrības padome, kuru no 1934. gada vadīja inženieris Bīmanis. Latvijas komiteju veidoja LU, Finanšu (Rūpniecības un Jūrniecības departamenti), Kara, Satiksmes, Zemkopības ministriju, Latvijas apriņķu pašvaldību savienība, Latvijas pilsētu savienība, Latvijas tehnisko biedrību savienība, Rūpnieku un amatnieku savienības un Rīgas fabrikantu biedrības pārstāvji.

Latvijas inženieri piedalījās Pasaules enerģijas konferences sanāsmēs un konferencēs. Sekcionālā sanāksmē 1926. gadā Bāzelē piedalījās LU profesori M. Bīmanis, K. Rezevskis un A. Vītols. Dokumenti liecina, ka M. Bīmanis piedalījās otrā Pasaules enerģijas konferencē Berlīnē (1930), kā arī 1938. gadā Vīnē. Par profesora pieticību un līdzekļu taupīšanu liecina fakts, ka konferenču laikā viņš izvēlējās dzīvot vidēja līmeņa apartamentos, nav izmantojis luksusa numurus. Bez tam viņš vēl izmantoja piedāvātos izbraukumus Vīnes apkārtnē un muzeju apmeklējumus. Pēckonferenču ekskursijās

inženieris Bīmanis baudīja cittautu kultūru un priecājās par dabas krāšņumu, mazliet atpūtās no tām garajām darba dienām, kas tika aizvadītas, dzīvojot un strādājot Latvijā. Uz konferenci Vīnē par personīgajiem līdzekļiem profesoram līdzī brauca arī meita Alise [16].

Pasaules enerģijas konferences Latvijas komitejā līdzās Mārtiņam Bīmanim darbojās vēl vairāki RPI absolventi – Vilhelms Cipste, Jānis Jagars, Aleksandrs Ūze, Pēteris Nomals, Kārlis Rezevskis un Ansis Zīle. Turklāt P. Nomals un K. Rezevskis bija arī LU mācībspēki. No M. Bīmaņa kolēģiem LU komitejā darbojās vēl Pēteris Stakle, Kārlis Tormanis un Alfrēds Vītols. Daļa no viņiem lasījuši referātus arī Pasaules enerģijas konferencē. Parasti uz ārzemēm devās neliels skaits delegātu no Latvijas, jo tas bija dārgi un ar 2–3 pārstāvjiem pietika, lai latviešu inženieri būtu lietas kursā par jautājumiem, ko risināja un kas bija aktuāli inženieriem visā pasaulē.

Elektrības padomes uzdevums bija saskaņot un organizēt elektrības ražošanu ar tvaiku un ūdensspēku, kā arī organizēt elektrisko vadu tīklu. Padome sāka plānot elektrības saimniecības attīstību, un jau 1927. gadā padomes loceklis inženiera O. Leimaņa vadībā sāka izstrādāt Latvijas elektrifikācijas programmu 1935.–1950. gadam. Nozīmīgs ir toreizējās Latvijas Nacionālās spēku komitejas plašais iespeiddarbs „Latvijas elektrifikācijas pamati: elektriskās enerģijas paredzamais patēriņš un valsts enerģijas krājumi: orientējošs pārskats” (1931). Dažus gadus vēlāk, 30. gadu otrajā pusē, kad jau tika sāta Ūguma HES būve, M. Bīmanis ir konsultants atsevišķos jautājumos. Tas ir arī Elektrības padomes nopelns.

Kā Elektrības padomes priekšsēdētājs Mārtiņš Bīmanis par elektroenerģijas jautājumiem bija ne tikai informēts. Piemēram, iepazīstoties ar viņa viedokli lauku elektrifikācijas jautājumos, redzam, ka viņš tajā ir pamatīgi iedziļinājies. Profesors uzskatīja, ka elektrības „palētināšanai tā jāražo lielās centrālēs. Mazo centrāļu būve nav veicināma, dārgi ražojošās mazās centrālās pakāpeniski likvidējamas un to ražotā enerģija atvietojama ar enerģiju, pievadītu no lielākām centrālēm pa tālvaldu līnijām... Jāved intensīva propaganda laikrakstos un ar atsevišķiem izdevumiem par elektrības pielietošanu. Katrā lielākā elektrības uzņēmuma rajonā uz laukiem iekārtojama pilnīgi elektrificēta paraugsaimniecība... Elektrības piegādes laukiem jautājums stipri atvieglots, uzstādot lauku elektrifikācijas programmu tuvākiem gadiem un noskaidrojot vajadzīgo līdzekļu jautājumu” [20]. 20. gs. 30. gadu otrajā pusē tika izstrādāts Latvijas elektrifikācijas plāns, kura izstrādē piedalījās arī Elektrības padomes priekšsēdētājs M. Bīmanis. Par elektrības nozīmi valstī viņš 1937. gada 28. janvārī rakstīja: „Elektrībai ir tik liela nozīme valsts saimnieciskās dzīves iespaidošanā un labierīcību attīstībā, ka šo svarīgo nozari nedrīkst atstāt bez ietekmes no valsts puses. Tas panākams ar to, ka valsts ņem aktīvu daļību elektrības lielražošanā un pārvaldīšanā kā līdzdalībnieks, vai arī pārņem šīs abas funkcijas pilnīgi savās rokās. Mūsu apstākļos pēdējais veids uzskatāms par pareizāko, jo lielākā daļa elektrības uzņēmumu strādā galvenām kārtām ar valstij piederošiem kapitāliem. Aiz šiem motīviem elektrifikācijas plānā būtu jāparedz, ka valsts izbūvē un apsaimnieko 1) lielcentrālēs,

2) tālvalu tīklu (80 000 voltu pārvadīšanas līnijas) un 3) atsevišķos gadījumos rajonu centrāles (Sedas un event. citas vēlāk būvējamās kūdras centrāles)” [21]. 1937. gada martā M. Bīmanis, kā Elektrības padomes priekšsēdētājs, parakstīja pārskatu par ”Elektriskās enerģijas ražošanas un izdalīšanas apstākļiem Latvijā”.

No nākamībai atstātajiem iespieddarbiem būtu vēl jāmin Pasaules enerģijas konferences Latvijas komitejas 1937. gadā izdotais darbs „Latvijas siltuma bilance: paredzētais kurināmā patēriņš un valsts kurināmā krājumi”. Mūsdienās komitejas darbu turpina Pasaules Enerģijas padomes Latvijas Nacionālā komiteja, kurā darbojas ne viens vien RTU absolvents un mācītspēks, tagadējo rektoru, akadēmiķi L. Ribicki ieskaitot.

IV. DARBOŠANĀSPRIEKŠ „SELONIJA”, AKADĒMISKAJĀ DRAUDZĒ UN BIEDRĪBĀS

Ārpus LU profesors Bīmanis iesaistījās dažādu sabiedrisku (nevalstisku) organizāciju darbā. Jau studiju gados M. Bīmanis iesaistījās mūža organizācijas – latviešu studentu korporācijas „Selonija” darbā. Esot Maskavā, viņš sūtīja apsveikumus uz Latviju kolēģiem un paziņām no studentu korporācijas „Selonija”. Maskavā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā dzīvoja seloņi Pēteris Frišbīrs, Jānis Šteins, Kārlis Vāgelis u. c., kuri ik pa laikam satikās. Studiju gados nākamais inženieris pievērsās tautas gara mantu vākšanai un, vēl pirms inženiera diploma saņemšanas, 1890. gadā viņa sakārtojumā iznāca Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas 6. rakstu krājums „Tautas parunas un sakāmi vārdi”. Aizbraucot uz Krieviju, darbošanās Rīgas Latviešu biedrībā uz laiku pierima, taču arī Maskavā Mārtiņš Bīmanis labprāt satikās ar inženieriem. Ir pat ziņas, ka viņš esot bijis pirmās latviešu inženieru biedrības – Viskrievijas latviešu inženieru savienības – dibinātājs un priekšsēdis [22]. Pēc atgriešanās Latvijā 1920. gadā Mārtiņš Bīmanis iesaistījās studentu korporācijas „Selonija” filistru biedrībā, bet īpaši jāizceļ viņa darbība Rīgas Latviešu biedrībā. Viņš kā viens no pirmajiem tika ievēlēts par tās Zinātņu komitejas goda biedru. Starp pirmajiem Zinātņu komitejas goda biedriem bija arī valodnieks Jānis Endzelīns, komponists Jāzeps Vītols, gleznotājs Vilhelms Purvītis u. c.

Cienot savu, latviešu, un citas tautas Mārtiņš Bīmanis darbojās Latviešu–somu, Latviešu–lietuviešu, Latviešu–dāņu, Latviešu–zviedru biedrībās, Amerikas draugu biedrībā. Protams, ka līdzdalība visās nosauktajās biedrībās nevarēja būt vienlīdz aktīva. Īpaši jāizceļ toreizējā rektora Bīmaņa līdzdalība Latviešu–somu biedrības dibināšanā 1931. gadā un darbība tās valdē [23]. Un atkal minētās biedrības ietvaros bija tikšanās un līdzdarbošanās ar kolēģiem – LU mācītspēkiem L. Adamoviču, Fr. Balodi, E. Blesi, P. Kundziņu, P. Zilīti u. c. No profesionālajām biedrībām jāmin Latvijas Inženieru biedrība, kuras biedrs bija M. Bīmanis.

Profesors bija ticīgs cilvēks. Domājams, ka viņam simpatizēja vai nu piētisma, vai tam tuvu stāvošās brāļu draudzes kustības idejas, kuras parasti vairāk saistām ar Vidzemi 18. un turpmākajos gadsimtos. Taču tās, gan tikai sākot ar 19. gadsimtu, ienāca arī Kurzemē un Zemgalē. Interesanti, ka viņam izdotā iesvētību zīme rakstīta uz Halles

bāreņu nama tipogrāfijā iespiestas veidlapas. No vēstures zinām, ka bāreņu nams Hallē darbojās ar piētistu atbalstu. Izpētot M. Bīmaņa dzīves un darba gājumu, atklājās, ka viņš 1933. gadā publicējis dzejoli „Ledus kristāliņi” un eseju „Kur un kā gūsīm laimi” evaņģēliskās Jēzus draudzes savstarpējās palīdzības un kultūras veicināšanas biedrības žurnāla „Gaišos Ceļos” 6. numurā. Kā kristīgs cilvēks profesors Bīmanis darbojās draudzēs. Interesanti, ka 1929. gadā LU mācītspēki nodibināja Akadēmisko draudzi, kuras darbībā saskatāmas brāļu draudžu idejas, un šajā draudzē iestājās liels skaits LU mācītspēku, studentu, absolventu. Starp Akadēmiskās draudzes dibināšanas iniciatoriem bija RPI absolvents, LU mācītspēks Gustavs Klaustiņš un studijas RPI iesākušais Eižens Rozenšteins, kas absolvēja LU un kļuva par M. Bīmaņa kolēģi universitātē. Akadēmisko draudzi sāka organizēt 1927. gadā, bet pirmais dievkalpojums notika 1928. gadā. Oficiāli draudze ir dibināta 1929. gadā, un 1939. gadā tā atzīmēja savu desmitgadi [24]. Mārtiņš Bīmanis 1930. gadā uzņēmas Akadēmiskās draudzes priekšnieka amatu un tās 10 gadu jubilejā sniedza ziņas par tās darbību. Draudzē darbojās Bīmaņa kolēģi – jau minētie dibināšanas iniciatori, kā arī teologi Kārlis Kundziņš, Voldemārs Maldonis, Edgars Rumba un citi. Desmit gadu laikā draudzes locekļu skaits pieauga līdz 2331. Akadēmisko draudzi bija iecienījuši dažādu profesiju ticīgie. Piemēram, tur laulājās Medicīnas fakultātes asistents Jānis Vilde, Pedagoģijas nodaļas studente Elza Dombrovska. Sākumā Akadēmiskā draudze izmantoja Doma un Sv. Pāvila baznīcas, jo savas ēkas tai nebija. 1939. gadā tā pārnāca uz Sv. Ģertrūdes draudzi, taču drīz sākās „citi laiki”, draudzes locekļus vai nu izsūtīja uz Sibīriju, vai tie devās bēgļu gaitās, un draudzes darbība tika pārtraukta. Zināms, ka M. Bīmanis, īsi pirms padomju varas nodibināšanās, 1940. gada maijā, tika ievēlēts par Rīgas Vecās Svētās Ģertrūdes Evaņģēliski luteriskās baznīcas valdes komitejas priekšsēdētāju [25].

No 1921. gada inženieris Bīmanis bija Latvijas Sarkanā Krusta valdes loceklis un te varbūt visvairāk izpaudās profesora rūpes par citiem, jo ikdienā LU sienās par to skaļi runāt neklājās. Domājot par savu tautu un valsti kā patriotisks Latvijas pilsonis, Mārtiņš Bīmanis 1939. gadā ziedoja 100 latus Valsts aizsardzības fondam [26]. Fondu 1938. gada 28. maijā nodibināja valsts aizsardzības spēju stiprināšanai. Taču 1940. gada vasarā ne valsts ieguldītā nauda, ne privātie ziedojumi valsts aizsardzībā netika izmantoti, aizstāvēt neatkarīgu valsti. Politisko iekārtu maiņas un Otrais pasaules karš ienāca arī Mārtiņa Bīmaņa un viņa tuvinieku dzīvē.

V. MĀRTIŅA BĪMAŅA ĢIMENE

Lai labāk izprastu Mārtiņu Bīmani, svarīgi kaut nedaudz ielūkoties viņa dzimtā. Inženieris dzimis Lielplatones pagasta zemkopju ģimenē. Viņa vecākiem bija seši bērni, un tā kā toreiz par skolu bija jāmaksā, nebija viegli izšķirties, kuram no bērniem nodrošināt izglītību. Mārtiņa skolotājs ieteica tēvam skolot dēlu tālāk, bet tas toreiz ģimenei šķita nereāli. Galu galā tēvs tomēr nolēma Mārtiņu sūtīt uz Jelgavas reālskolu. Kad pēdējā gadā reālskolnieks M. Bīmanis saskārās ar naudas trūkumu, palīdzēja Lielplatones barona fon Hāna ģimene. Šāda palīdzība tika piedāvāta zinot, ka Mārtiņš Bīmanis ir ļoti

centīgs un ar noteikumu, ka viņam jāstudē Rīgas Politehnikumā. Viņam tika apsolīts segt studiju maksu [27]. Rīgas Politehnikuma Inženieru nodaļā viņš iestājās 1883. gadā un 1891. gadā saņēma inženiera diplomu ar uzslavas atestātu [28]. No 1893. līdz 1920. gadam viņa dzīve saistīta ar Maskavu, kur jaunais inženieris atrada darbu. Maskavā Mārtiņš Bīmanis apprecējās ar Annu Vilhelmīni Sprūdi (1868–1925) un tur dzimuši viņa bērni Alise (1897–1982) un Viktors (1898 – 1971), kas skolojušies Krievijas skolās. Pēc atgriešanās Latvijā 1925. gadā Anna Vilhelmīne Bīmane devās mūžības ceļos. Profesoru Bīmani atbalstīja meita Alise, kas 1920. gadā bija atgriezusies Latvijā. Mārtiņa Bīmaņa meita Alise pēc atgriešanās no Krievijas dzīvoja Liepājā, tad pārcēlās uz Rīgu. Kādu laiku viņa studēja LU. 1923. gadā Alise apprecējās ar Juri (Georgu) Vāgeli (1899–1933) – Aleksandra komercskolas Maskavā absolventu, kas Maskavā bija uzsācis studijas RPI Mehānikas nodaļā. Taču studijas nācās pārtraukt un no 1917. gada februāra līdz oktobrim sekoja J. Vāgeļa dienests Krievijas armijā. Alises vīrs piedalījās Latvijas Brīvības cīņās (1919 – 1921) un 1921. gadā sāka strādāt Rīgas muitā. Viņš ieņēma muitas priekšnieka palīga amatu [29]. Mārtiņa Bīmaņa znots nāca no inženierim pazīstamas ģimenes. Jura Vāgeļa tēvs Juris Vāgelis (1861 – 1942) reizē ar Mārtiņu Bīmani 1891. gadā absolvēja Rīgas Politehnikumu, vienīgi atšķirībā no būvinženiera Bīmaņa Vāgelis bija izvēlējies ķīmika profesiju. Bez tam arī Jura Vāgeļa, senjora, brālis Kārlis Vāgelis (1877 – 1938) bija Rīgas vecākās augstskolas audzēknis – Mehānikas nodaļas 1903. gada absolvents. Gan Mārtiņš Bīmanis, gan Kārlis un Juris (sen.) Vāgeļi bija latviešu studentu korporācijas „Selonija” filistri, un viņi visi ilgāku vai īsāku laiku bija dzīvojuši Maskavā.

1. att. Mārtiņš Bīmanis (pirmais no kreisās) ar brāli Jāni 19. gs. beigās.
Foto no O. Bīmanes personīgā arhīva.

Profesora Bīmaņa meita Alise Vāgelis 1933. gadā kļuva par atraitni. Bērnu viņiem nebija. Taču Juris Vāgelis Rīgas muitā nodibināja savu fondu, kura līdzekļi bija paredzēti trūcīgākā muitas uzrauga bērnu skološanai. Naudu Jura Vāgeļa fondā iemaksāja Alise Vāgelis [30]. Tā Vāgeļu ģimene atbalstīja tos, kam klājās grūti. Atraitne A. Vāgelis saņēma pensiju 40 % no vīra augstākās algas jeb 66,60 Ls mēnesī [29]. Alise ikdienā atbalstīja tēvu, ir bijusi viņam līdzī ārzemēs. Pēc mātes nāves meita Alise ar vīru Juri arvien bija tēva tuvumā. Diemžēl Alises Vāgelis laulība ilga vien nepilnus desmit gadus. Kopā ar vīru 1930. gadā viņi apmeklēja Berlīni un, iespējams, vēl citas Eiropas pilsētas, taču kopā ceļot uz ārzemēm turpmāk vairs nesanāca. Vasarā Bīmaņi un meita Alise ar vīru dzīvoja Lielajā prospektā Bulduros, Rīgas Jūrmalā, bet ziemā Antonijas ielā 15a Rīgā. 1935. gadā ģimene no Antonijas ielas pārcēlās uz Pulkveža Brieža ielu 8. Jāpiemin, ka Alises vīratēvs, bijušais Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta vicedirektors un rūpniecības nodaļas vadītājs Juris Vāgelis 1927. gadā tika apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. Juris Vāgelis bija atraitnis un dzīvoja piecu istabu ģimenes mājā Mežaparkā ar meitu, znotu un 2 mazbērniem [31]. 1941. gada 14. jūnijā sirmo inženieri Juri Vāgeli un viņa meitas ģimeni izsūtīja uz Sibīriju, kur 1942. gadā noslēdzās inženiera mūžs.

Otrā pasaules kara beigās Mārtiņš Bīmanis un Alise Vāgelis pameta Latviju un devās bēgļu gaitās. Profesors Bīmanis aizgāja mūžībā 1946. gadā Vācijas pilsētā Libekā. Viņa meita Alise pēc dažiem gadiem izceļoja uz Ameriku, ieguva doktora grādu jurisprudencē. Viņas mūža otrā puse pagāja Amerikā, tālu prom no Latvijas.

Viktors Bīmanis, profesora Bīmaņa dēls, kopā ar vecākiem neatgriezās Latvijā. Viņš palika Krievijā, izveidoja tur ģimeni. Mārtiņš Bīmanis un viņa sieva vēlējās satikt savu dēlu, tāpēc Viktors Bīmanis 1924. gadā bija sācis kārtot dokumentus, lai atbrauktu uz Latviju. Nav zināmi iemesli, kāpēc viņš Latvijā toreiz neieradās un pie tēva ciemojās pēc pieciem gadiem, 1929. gadā. Domājams, ka Viktors Bīmanis beidzis Maskavas tehnisko (augst)skolu. Pēc Otrā pasaules kara viņš turpināja strādāt par galveno konstruktoru kādā no Podoļskas rūpnīcām un bija viens padomju siltumtehniķa L. Ramzina caurplūdes katlu ieviešējiem un uzstādītājiem. Kopā ar inženieri Fjodorovu Viktors Bīmanis 1946. gadā izdeva grāmatu par caurplūdes katliem. Viņa darba tikums un spējas tikušas augstu vērtētas. Diemžēl nav izdevies iegūt precīzas ziņas par Viktora Bīmaņa atgriešanās gadu Latvijā, taču domājams, ka tas varēja būt vai nu tūlīt pēc Otrā pasaules kara – ap 1947. gadu vai 50. gados. Viņa dēls Valērijs miris 1948. gadā un, iespējams, ka jau toreiz apbedīts Rīgā līdzās vecmāmiņai Annai Vilhelmīnei Bīmanei.

Par Mārtiņa Bīmaņa brāļiem un māsām autorēm ir visai trūcīgas ziņas. Viņam bija brālis Jānis, kura dēls Teodors (1879 – ?) 20. gs. 30. gados nodarbojās ar cukurbiešu audzēšanu Jēkabnieku pagastā un 1938. gadā tika apbalvots ar V šķiras Atzinības Krustu [32]. Brāļa Dāvja mazmazdēls Aldis ir viens no nedaudzajiem profesora radniekiem, kas uztur kontaktus ar raksta autorēm un interesējas par dzimtas vēsturi. Bīmanim esot bijušas divas māsas, iespējams, ka arī viņu

ģimenes kaut kādā veidā arvien atceras vienu no latviešu inženieriem. Mārtiņa Bīmaņa dzimtas kaps vienmēr ir rūpīgi sakopts, un tuvinieki viņu nav aizmirsuši.

Vairāk nekā 50 gadus no savas dzīves Mārtiņš Bīmanis veltīja inženierzinātnei un teknikai. Bez viņa 20. gadsimta 20. un 30. gados nav iedomājama Rīga, Latvijas Universitāte, Latvijas pilsētu ūdensapgādes un kanalizācijas projektēšana un izbūve. Tas ir inženiera Bīmaņa laikmets, kas ierakstīts vēsturē. Dzīvodams Rīgā un vasarās arī Jūrmalā, profesors Mārtiņš Bīmanis prata piesaistīt ne tikai Latvijas ļaužu uzmanību. Viņš bija gaidīts Pasaules spēka enerģijas konferences organizētajos saietos ārzemēs, Latvijas Universitātē, ministrijās, privātos dzīvokļos un mājās... Fotogrāfijās pazīstam viņu kā sirmu omulīgu kungu perfektā uzvalkā, kuram netrūkst cieņas un goda, bet traģiskie tautu likteņi sakarā ar Otro pasaules karu izmainīja viņa dzīvi un ieceres. Mūža nogalē profesors Bīmanis devās trimdā un mūža mieru atrada Vācijā. Tik cienījamu latvieti, patriotisku inženieri vairums laikabiedru atcerējās līdz mūža beigām, jo kopā tika veikti Krievijai un Latvijai nozīmīgi darbi. Mārtiņš Bīmanis 1968. gadā atgriezās Latvijā uz visiem laikiem – ar tuvinieku gādību Meža kapos līdzās sievai tika novietota urna ar profesora pelniem. Tuvinieki ticēja, ka cienījamā kunga vārds Latvijā vēl tiks pieminēts ne vienreiz vien. Un nu tas ir noticis. Mārtiņa Bīmaņa 150. jubilejas gadā viņu atceras gan Rīgas Tehniskā universitāte – 1862. gadā dibinātās Rīgas Politehniskās (augst)skolas tradīciju turpinātāja, gan Latvijas Universitāte. Sanitārtehnikas inženieris Mārtiņš Bīmanis ir atkal godā celts augstskolā, kur reiz studējis, un augstskolā, kur reiz strādājis. Tik augstas raudzes zinātnieks Mārtiņš Bīmanis to godam pelnījis.

LITERATŪRAS SARAKSTS

- [1] Senākā tehniskā universitāte Baltijā - laikmeti un personības = The oldest technical university in the Baltics - ages and personalities, 1862–2012 / Rīgas Tehniskā universitāte; [sagatavots Starptautisko un sabiedrisko attiecību departamentā]. Rīga: RTU, 2012. 113.–114. lpp.
- [2] Profesors Dr. ing. h. c. Mārtiņš Bīmanis: dzīve un darbs (sast. J. Klebā). Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. 221 lpp.
- [3] Album Academicum des Polytechnikums zu Riga: 1862 – 1912. Riga: Jonck&Poliewsky, 1912, S. 152.
- [4] Klētnieks J., Baltiņš M. LU rektors un goda biedrs profesors Mārtiņš Bīmanis (1864–1946). Profesors Dr. ing. h. c. Mārtiņš Bīmanis: dzīve un darbs (sast. J. Klebā). Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. 21.–44. lpp.
- [5] Auziņš A. Latvijas ūdenssaimniecības vēsture. Rīga: [Marvel], 2008, 356.–383. lpp.
- [6] Труды Одиннадцатого Всероссийского водопроводного и санитарно-технического съезда в Риге. 1913. Выпуск I. Москва: типография и цинкогр. Торг. Дома „Мысль”, 1913, с. 3–61.
- [7] RTU Vēstures muzejs, Inv. Nr. 199. M. Bīmaņa autobiogrāfija, 1944. g. maijs.
- [8] Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA) 7175. f., 1. apr., 38. l., 28. lpp. Atskaite par RPI darbību 1909. gadā.
- [9] RTU Vēstures muzejs, Inv. Nr. 187. Maskavas pilsētas valdes Ārstnieciski sanitārās nodaļas paziņojums par Viskrievijas higiēniskās izstādes augstākā apbalvojuma – Goda diploma – piešķiršanu M. Bīmanim. Maskavā, 1913. gada 12. oktobrī.

- [10] RTU Vēstures muzejs, Inv. Nr. 194. Paziņojums M. Bīmanim par ievēlšanu goda prezidijā svinīgajā sanāksmē, kas veltīta Maskavas komunālās saimniecības ūdeņu attīrīšanas tresta „Vodokanalizacija” 25 gadu darbībai. Maskava, 1929. gada 11. oktobrī.
- [11] LVVA 7427. f., 1. apr., 206. l. Profesora M. Bīmaņa personālieta.
- [12] LVVA 5456. f., 2. apr., 10. l., 8. lpp. Pārskats par Inženierzinātņu fakultāti un tās institūtiem.
- [13] LVVA 5456. f., 2. apr., 27. l., 1.–6. lpp. V. Helba piezīmes par ekskursiju uz Kauņu, 1932. g.
- [14] LVVA 5456. f., 2. apr., 8. l. Atskaite par Inženierzinātņu fakultātes darbību 1933./34. mācību gadā.
- [15] Bīmanis M. Tehnika kā kultūras faktors. Latvijas Universitātes Raksti. Inženierzinātņu fakultātes sērija. 1. sēj., Nr. 5, 1932, 177.–192. lpp.
- [16] LVVA 5456. f., 2. apr., 4. l. Dokumenti par M. Bīmaņa komandējumu uz Čīrihi, 1930. g.
- [17] LVVA 5456. f., 2. apr., 15. l. Pārskats par Galvaspilsētas Rīgas kanalizācijas jautājumu pētīšanas komisijas darbību 1939.–1940. g.
- [18] LVVA 5456. f., 2. apr., 16. l. Ziņas par Latvijas Nacionālās Celtniecības komitejas pilsētu izbūves komisijas darbību.
- [19] Pasaules enerģijas konferences Latvijas komitejas 10 gadi (1924.–1934.). Rīga: Pasaules enerģijas konferences Latvijas komiteja, 1935, 8.–35. lpp.
- [20] LVVA 5456. f., 2. apr., 13. l. Elektriķu padomes dokumenti par Latvijas elektrifikāciju.
- [21] LVVA 5456. f., 2. apr., 14. l. Dokumenti Latvijas elektrifikācijas jautājumos.
- [22] Prof. Dr. M. Bīmanis – Universitātes Goda biedrs. Tēvija, 1944, Nr. 117, 4. lpp.
- [23] LVVA 5440. f., 1. apr., 28. l., 13. lpp. Latviešu–somu biedrības dibināšanas dokumenti, 1931. g.
- [24] Mežstraits B. Akadēmiskās draudzes 10 gadu pastāvēšanas atcere. Svētdienas Rīts, 1939, Nr. 18, 154.–155. lpp.
- [25] Visās evaņģēliskās baznīcās būs kritušo piemiņas plāksnes: baznīcas virsvaldes lēmumi. Jaunākās Ziņas, 1940, Nr. 106, 8. lpp.
- [26] Valsts prezidenta pateicība ziedotājiem valsts aizsardzībai. Jaunākās Ziņas, 1939, Nr. 259, 4. lpp.
- [27] LVVA 3241. f., 1. apr., 61. l., 60. lpp. Mārtiņa Bīmaņa autobiogrāfija, 1887. g.
- [28] LVVA 7175. f., 1. apr., 1856. l., 263. lpp. Rīgas Politehnikuma izdots inženiera diploms M. Bīmanim ar uzslavas atestātu, 1891. g.
- [29] LVVA 5213. f., 1. apr., 4941. l. Jura Vāgeļa atarītes Alises Vāgelis pensijas lieta, 1933.–1940. g.
- [30] Hronika. Muitas Darbinieks, 1935, Nr. 13, 41. lpp.
- [31] LVVA 5213. f., 1. apr., 4942. l. Jura Vāgeļa pensijas lieta, 1936.–1941. g.
- [32] LVVA 1303. f., 3. apr., 19. l., 232. lpp. Dokumenti par Teodora Bīmaņa apbalvošanu ar Atzinības krustu, 1938. g.

Alida Zigmunde, Dr. paed., has been a Specialist with the Museum of Riga Technical University (1989–2007) and a Senior Researcher (2007–2015). She is currently an Associate Professor with the Department of Social Sciences of the Institute for Humanities of the Riga Technical University. Her main academic interests include history of pedagogy in Europe, history of the institutions of education, of private schools and history of pedagogy of universities.
Address: 14/24 – 309 Āzenes Str., Riga, LV-1048
Phone: +371 29869642
E-mail: Alida.Zigmunde@rtu.lv

Jana Klebā, Mg. Sc. soc., is a librarian at the Library of the University of Latvia. Her main academic interests include history of libraries, history of books and history of science.
Address: 24 Lielvārdes Str. 24, Rīga LV-1006
Phone: +371 22417932
E-mail: Jana.Kleba@lu.lv

Alīda Zigmunde, Jana Klebā. Engineer Mārtiņš Bīmanis (1864 – 1946): Twists and Turns and Unknown Pages of his Biography

The activities of the famous Latvian engineer Mārtiņš Bīmanis have repeatedly been described, but while we are waiting for his 150th anniversary some unknown facts of his life became known. Engineer Bīmanis spent a significant period of his life in Moscow (1893–1920), where under his leadership a sewerage network was built, using the latest methods of wastewater treatment. He learned about the sanitary industry during his visits to the Western Europe and participated in the All-Russian Congress of Water Supply and Sanitation. He returned to Latvia and became a Professor with the University of Latvia and for some time was the Rector of the University of Latvia (1931–1933). He has made a significant contribution to the organization and installation of the sewerage and water purification network in Latvia. His son Victor – born in Russia – worked as a chief designer of boilers in a plant in Podolsk, a town near Moscow, and after World War II he decided to return to Latvia, the homeland of his parents. He lived in Riga until 1971 and was buried in the Forest Cemetery in Riga.

Алида Зигмунде, Яна Клеба. Инженер Мартыньш Биманис (1864–1946): зигзаги и неизвестные страницы биографии

Деятельность известного латышского инженера Мартыньша Биманиса была неоднократно описана. Однако к его 150-летию юбилею общественность узнала некоторые до сих пор неизвестные факты. Значительную часть своей жизни Биманис провел в Москве (1893–1920). Там, используя новейшие методы по очистке сточных вод, под его руководством была построена канализационная сеть. Он принимал участие в работе Всероссийских Водопроводных и санитарно-технических съездов и ознакомился с санитарно-технической отраслью в странах Западной Европы. Вернувшись в Латвию, М. Биманис стал профессором Латвийского университета и некоторое время (1931–1933) занимал должность ректора, внес значительный вклад в создание и развитие канализационных систем в Латвии. Его сын – Виктор Биманис, работал главным конструктором предприятия котлостроения в Подольске. После Второй мировой войны он решил переехать на родину своих предков, до 1971 года жил в столице Латвии. Сын М. Биманиса похоронен на Лесном кладбище в Риге.